

Božo Milošević¹
Filozofski fakultet
Novi Sad

UDK: 371.95
ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.338-350
Pregledni rad

INTELEKTUALNA DAROVITOST I STRUČNJAČKA RUTINA: IZMEĐU PRAKTIČNE I TEHNIČKE RACIONALNOSTI²

Rezime: Prilog predstavlja kraći sociološkosaznajući osvrt na uticaje modernih društvenih procesa na „raslojavanje“ inteligencije. Jedan sloj se prepoznaje po umešnom služenju svojom darovitosti, koja se ogleda u autonomnom/stvaralačkom i kritičkom profesionalnom delovanju; dok se drugi sloj može uočiti u svakodnevnim stručnjačkim ispunjavanjima heteronomnih/rutinskih ciljeva u društvu i sve raznovrsnijim njegovim organizacionim segmentima. Autor smatra da se ta dva sloja inteligencije mogu razumeti kao „posednici“ dve vrste saznanja; prvi je više ovladao praktičnom, a drugi tehničkom racionalnošću. Otuda se društveni odnos između ta dva sloja inteligencije najčešće ispoljava u vidu međusobnog otpora, u kome „stručnjaštvo“ smatra intelektualce nepraktičnim (i nekorisnim), a intelektualci njih nemoralnim (i sebičnim). Takva ponašanja između njih nisu posledica samo nekih trajnih psihičkih predispozicija, ni stečenih „stručnjačkih karaktera“, već pre svega strukturalnih društvenih osobenosti koje nameće tehnička podela rada i s njom u vezi vrednosna orijentacija na uspeh i profit.

Cljučne reči: Racionalnost, darovitost, umeće, inteligencija, „stručnjaštvo“.

Iz zdravorazumske sfere razumevanja „darovitosti“, u društvene nauke je „ušlo“ i razumevanje te specifične osobine (retkih) pojedinaca u društvu, koja se najčešće (neopravdano) objašnjava društveno posledičnom pojavom „elitizma“. Na taj način se, individualno-psihologističkom ekstrapolacijom, darovitost tumači kao uzročni činilac elitističke strukture društva (kao posledice, koja se može objektivno objašnjavati). Takvo razumevanje odnosa darovitosti i „elitizacije“ društva ima smisla u nauci taman toliko koliko ima mesta zdravorazumskom saznanju u nauci. Ono što bitno razlikuje zdravorazumsko saznanje od naučnog je njegova (naivna) ubeđenost u ispravnost mišljenja, dok je naučno saznanje uvek podložno preispitivanju - upravo zato što je otvoreno za nove dokaze i bolja obrazloženja.

U tom smislu, odnos između darovitosti (pojedinaца) i elitizacije društva zahteva znatno sadržajniји saznanji pristup od

¹ bozomil@nadlanu.com

² Ovaj prilog je urađen kao deo istraživačkog projekta *Uloga studenata u reformi visokog obrazovanja* (19034D), koji finansira Ministarstvo nauke Srbije.

jednostavnog zdravorazumskog uvida. Pre svega, na pojmovnoj ravni treba imati u vidu ono što je u naučnom (i filozofskom) saznanju „iskristalisano“ kao saznajno vredno; u smislu da može da posluži kao valjan oslonac za teorijsko propitivanje odnosa (individualne) darovitosti i elitističkog grupisanja u društvenoj strukturi.

Pojam (individualne) darovitosti se najčešće, pod uticajem individualno-psihologističkog pristupa, razumeva kao pojam koji je najbliži zdravorazumskom razumevanju sveta, jer se on (navodno) može pojavno primetiti u svakodnevnom delovanju i ponašanju (retkih) pojedinaca, odnosno pojedinaca koji „odudaraju od svoje sredine“. Time se darovitost (kao osobina) poistovećuje sa nekonformističkim ponašanjem u sferi društvenih odnosa. Od takvog razumevanja darovitosti (pojedinaca), pa do razumevanja njihovog ponašanja (od strane sredine u kojoj rade i žive) kao „zanesenjaštva“, deli nas samo tanka nit ne-sporazuma. Ukoliko se takvo (uzano, zdravorazumsko) poimanje darovitosti „prenese“ u naučno saznanje, onda se ne možemo nadati da će nauka značajnije doprineti ni razumevanju „darovitih“, kao ni da će moći da objasni društvene mogućnosti za njihovo razvijanje i podsticanje da ispolje svoje sposobnosti u raznovrsnim društvenim delatnostima. Sledi da individualno-psihologističko poimanje darovitosti ne može da posluži kao dovoljno plodan okvir za objašnjenje uticaja darovitosti na društvenu stvarnost.

Otuda se u savremenoj sociologiji saznanja razvija znatno sadržajnije pojmovo razumevanje „darovitosti“, koje se oslanja na filozofsko-epistemološke doprinose, i prepoznaje se kao pristup darovitosti sa stanovišta umeća. *Umeće* (starogrčki, *tehne*) je najopštiji i najsadržajni pojam kojim se označava suštinska osobenost čoveka (kao roda, kao bića *sui generis*), „koji se razumeva u nešto“ i koji može da „ispostavlja-u-svet“ ono čega po prirodi nema (Aristotel, 1988: 120-125). Specifičnost sociološkog pristupa „darovitosti“, kao svojevrsnom ispoljavanju umeća, sastoji se u tome što se iz tog pristupa mogu sagledati društveni podsticaji i društvene prepreke da se ta specifična osobina („obdarenih“ pojedinaca, tj. pojedinaca koji se posebno „razumeju u nešto“ - nešto što ima značaj i za druge, za društvo) razvije kao stvaralački doprinos, a ne da završi u mnoštvu repetitivnog delovanja u društvenoj svakodnevnicu (Milošević, 2004: 28). Takvo, sociološko-saznajno, poimanje „darovitosti“ - kao manifestne strane umeća - upućuje na njegovo razumevanje kao specifične osobine čoveka kao rodnog bića, osobine koja nejednako dolazi do izražaja u različitim društvenoistorijskim uslovima.

Društvenoistorijski uslovi, koji se prepoznaju kao strukturisanje društva na elitu i ne-elitu/masu, se ponekada i u sociologiji, kao i u nauci uopšte, „objašnjavaju“ (individualno-psihološkim) uticajima „darovitih“. U osnovi takvih „objašnjenja“ nalazi se zdravorazumsko razumevanje pojma darovitosti. Pri tome se zanemaruje (već uveliko) danas prepoznatljiv sociološki doprinos razumevanju strukturisanja društva na elitu i ne-elitu/masu. Prva celovitija teorijska sociološka misao o strukturisanju društva na elitu i ne-elitu razvijena je od strane V. Pareta, i ona je dobrim delom bliska zdravorazumskom (psihologističkom) objašnjenju. Prema Paretovom mišljenju, elite nastaju pod uticajem nastojanja „darovitih“ pojedinaca da se domognu društveno najprestižnijih položaja, služeći se svojim „osvešćenim koristiljubljem“ (Pareto, prema Ritzer, 1997: 37). Otuda on opravdava postojanje elita, jer njih sačinjavaju svi oni pojedinci koji (navodno) poseduju nadprosečne sposobnosti; bez obzira da li se radi o damama u javnoj kući, znalaca u nekom zanimanju, ili političarima na istaknutim društvenim položajima. Drugačiji (ali ne i sociološki mnogo sadržajniji) pogled na elitizaciju društva imaju teoretičari građanske demokratije (J. Šumpeter i K. Manhajm), koji smatraju da sama građanska procedura slobode izbora omogućava da svako ko želi može da se organizovano izbori i zauzme elitne položaje u društvu (Schumpeter, 1991: 381). Tu se, dakle, suština (individualne) „darovitosti“ sastoji u građanskom aktivizmu i „snalaženju“ u političkom delovanju, s ciljem da se dostignu elitistički položaji u društvu. Pri tome, takvo razumevanje elitizacije društva se ne obazire na uticaje (determinističkih) društvenih ograničenja za nejednak pristup društvenim institucijama i organizacijama koje utiču na nejednake mogućnosti dolaženja do elitističkih položaja. Međutim, tek nas sociološka kritička teorija elita (R. Milsa, pre svega) uvodi u celovito razumevanje suštinskih odnosa između mogućnosti ispoljavanja (individualne i profesionalne) darovitosti u konkretnom društvu i njegovih strukturalnih osobnosti (koje ga je „rascepilo“ na elitu i masu) (Mils, 1964: 4). Kritička sociološka teorija elita ukazuje na stvarost modernih društava u kojima nejednaka raspodela moći, a ne nejednaka „raspodela“ znaja i sposobnosti pojedinaca, dovodi do toga da se elite održavaju nasuprot masi. Poseban doprinos tog teorijskog sociološkog shvatanja o odnosu elite i mase u strukturi modernih društava, za razumevanje naše teme, sastoji se u tome što se njegova analitičnost usredsređuje na razumevanje nejednakog uticaja dve vrste znanja na „elitizaciju“ društvene strukture; u kojoj se elite pojavljuju kao apsolutni posednici moći a masa kao objekat njihove manipulacije (Mils, 1966: 125). Ne sporeći da na „elitizaciju“ društvene strukture

moгу uticati i drugi činioци (politički i vojni, kao što su pretnja i protivpretnja među konkurentskim nacijama, ali i ekonomska nejednakost u međunarodnim odnosima), jedan vid znanja se posebno javlja kao katalizator i stabilizator „rascepljenosti“ društva na elitu i masu; to je znanje koje se zasniva na tehničkoj racionalnosti. Tehnička racionalnost počiva na specifičnom spoju racionalnog znanja i (parcijalnog) praktičnog delovanja, koji predstavlja prepoznatljiv način delovanja (rutinizovanog) stručnjaštva. Za razliku od tog vida znanja, znanje koje počiva na praktičnoj racionalnosti predstavlja specifičnost intelektualne radoznalosti, koja teži (celovitom) razumevanju stvarnosti; u kojoj se praktična racionalnost pojavljuje kao jedna strana znatno sadržajnijih procesa. U tom smislu se „darovitost“ razumeva kao intelektualna (slobodna, stvaralačka) radoznalost, a „stručnjačka rutina“ kao (egzistencijalnom nužnošću nametnuta) repetitivnost.

Taj svojevrsan „rascep“, i u sferi saznavanja stvarnosti i njenog usmeravanja pomoću tih vidova sazajnog delovanja, posledica je savremenog (modernog) načina rada i načina usmeravanja društvenog razvoja. Savremeni način rada, nije moguć bez izvesnih praktično-tehničkih saznanja. Što su oblici rada složeniji i diferenciraniji, ta saznanja su sve složenija, ali sve parcijalnija, a celina delovanja sve tajanstvenija za čoveka koji se „našo“ u središtu društvene i tehničke podele rada. Težački rad seljaka („idiotizam seoskog života“), pod naletom tehnike i nauke, zamenjen je manje-više podnošljivijim industrijskim načinom radom, ali taj rad vezuje čoveka za mašinu i njoj ga potčinjava („idiotizam fabričkog života“, koji se sve više širi i izvan fabrike). Takav rad se odvija isključivo posredstvom posebnog osposobljavanja čitavih skupina ljudi, čiji način života zavisi od relativno trajne vezanosti za određeno zanimanje (i profesiju). Profesionalno obavljanje određene delatnosti (u organizacijama) dovelo je do uvećanja društvenoekonomskog obilja, ali i do manje ili više izraženog duhovnog siromaštva čoveka (koji dovodi do nastanka „čoveka organizacije“ i stručnjačkog „fah-idiotizma“).

Stručnjaštvo predstavlja posebnu vrstu modernih društvenih grupacija, čiji pripadnici - u institucijama i organizacijama - gledaju na društvo kao na iracionalnu ljudsku tvorevinu, u kojoj strasti i volja imaju odlučujuću ulogu, a oni sami istupaju kao „vešti kormilari“ ljudskog delovanja i ponašanja. Stvar se u suštini ne menja ni kada se kao „vešti kormilari“ društva javljaju naučnici i tehničari. U tom slučaju se čini zaokret samo utoliko što se smatra da se racionalnim tehničkim postupcima može obuzdati (ili odstraniti?) „iraciono“ (a pod tim se najčešće misli na „ljudski činilac“) iz društvenog delovanja,

posebno iz onih aspekata društvene delatnosti koje su uveliko oposredovane naukom i tehnikom. Otuda se može reći da se tu radi o (zainteresovanom) otporu stručnjaštva prema ispoljavanju darovitosti (slobodnomisleće) inteligencije. Imajući u vidu ono što je do sada napisano o ljudima koji poseduju visoko obrazovanje, izdvajamo sledeće bitne osobine stručnjaštva, kao što su: rutina, pretežno izvršilačka i manuelna aktivnost i utilitarnost.

Naspram tih osobina stručnjaštva, nalaze se bitne osobine inteligencije: stvaralaštvo, kritičnost, duhovnost i neutilitarnost. U nauci su prepoznatljiva dva značenja pojma inteligencije; jedno je *psihološko*, a drugo *sociološko* značenje.³ Psihološko značenje pojma inteligencije odnosi se na osobinu ličnosti koja je povezana sa fiziološkim funkcionisanjem moždanog centra, a označava genetsku sposobnost reagovanja i snalaženja u novim životnim situacijama. Sociološko značenje pojma inteligencije odnosi se na njeno razumevanje kao posebne društvene grupe i na objašnjenje njene uloge u društvu. Pa, ipak, ta dva značenja pojma inteligencije nisu sasvim nezavisna jedan od drugog. Specifičnost inteligencije kao društvene grupe je upravo u tome što nju sačinjavaju daroviti pojedinci-*intelektualci*, kao ličnosti koje su sposobne da rešavaju probleme, koje im život nameće, na vrlo osoben (stvaralački) način (Stein, Moris I. and Shirley J. Heinze, 1960). Posmatrajući intelektualce kao pripadnike inteligencije (kao specifične društvene grupe) moramo imati stalno u vidu da imanentna osobina te grupe počiva na psihološkim osobenostima koje čine svakog pripadnika te grupe specifičnim subjektom u društvenim procesima i odnosima; a ta osobina se sadrži u vrlo složenom pojmu darovitosti (koji uključuje sposobnost, talenat, znanje, veštinu, spretnost, umeće ili *tehne*, zatim jasnu viziju i način njene realizacije i sl.). Neke od napred navedenih osobina intelektualaca sadržane su u pojmu inteligencija, počev od Cicerona, preko skolastike, pa do danas. Ciceronov (latinski) termin *inter-legentia*, koje je on preuzeo od Aristotela u (starogrčkom) značenju *dia-noesis*, prevodi se na srpski jezik sa sledećim značenjima: smisao, namera, odluka, pamet, razumevanje, znanje, pojam, predstava (*Rečnik latinsko-srpski*, 1929; *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*, 1960). Navedene osobine intelektual(a)ca možemo smatrati bitnim osobenostima inteligencije kao specifične društvene grupe upravo zato što u toj grupi ličnost intelektualca ne gubi ništa od svojih prepoznatljivih osobina, odnosno zato što ta društvena grupa predstavlja skladno jedinstvo individualnog i društvenog. Kao takva, inteligencija je u svakom

³ Šire o pojmu inteligencije i intelektualaca, videti u mojoj knjizi (Milošević, 2007: 23-24).

društvu malobrojna skupina kritičkih intelektualaca koji stvaraju i koji prenose ideje, istovremeno. Nju prevashodno sačinjavaju pisci, odnosno umetnici uopšte, zatim neki naučnici, filozofi, teolozi, politički komentatori i sl. (Botomor, 1968: 126).

Dok inteligencija - bez obzira da li se radi o "organskoj" ("lokalnoj"/"regionalnoj"/"međunarodnoj", koja je "srasla" sa predstavama odgovarajuće grupe, pokreta, organizacije, "režima" i zajednice) ili "kritičkoj" ("slobodnolebdećoj", koja nije ukorenjena ni u jednom pokretu ni organizaciji, pa je u mogućnosti da se kritički i stvaralački odnosi prema svakoj parcijalnoj ideologiji i zna da zastupa intelektualni interes celine) (Manhajm, 1978: 158) - ima svoju dugu tradiciju, stručnjaštvo je proizvod racionalizacije savremenog rada i celokupnog društvenog organizovanja. Otuda pojam "stručnjaštvo" i upućuje na identifikaciju strukturalnih procesa u modernizovanim društvima i stoji u analognom (sukcesivnom) odnosu s istorijski nastalim pojmovima "radništvo", ili "seljaštvo". Dok stručnjaštvo čini društvenu grupu "po sebi" (jer izrasta iz manje ili više stihijskih procesa moderne podele rada), dotle inteligencija čini društvenu grupu "za sebe" (jer je nastajala i nastaje kao skupina relativno nezavisnih, samosvesnih intelektualaca).

Osnovni problem u sociološkim poimanjima inteligencije sastoji se u nedovoljnom uviđanju razlike između intelektualca i stručnjaka, odnosno između *inteligencije* i *stručnjaštva*. Iako su Manhajm, Guldner, Botomor, Lipset, Gajger, kao i srpski teoretičari (Tadić, Šušnjić, Janićijević i dr.), značajno doprineli razumevanju pojmova inteligencija i intelektualci, naglašavajući da inteligencija živi od ideja a intelektualci za ideje, ostalo je sporno shvatanje strukture inteligencije - u koju je gotovo uvek svrstavano i stručnjaštvo. Sejmur Lipset razlikuje tri sloja inteligencije: stvaraoce, prenosiocce i one koji (stručno) primenjuju simboličke oblike (Lipset, 1969, prema Tadić, 1967). Ljubomir Tadić, takođe, inteligenciju vidi kao skupinu visokostručno obrazovanih ljudi, od kojih jedan deo raspolaže prirodnonaučnim i tehnički primenjivim znanjem, a drugi čini humanističku kritičku inteligenciju (Tadić, 1967: 205). Očigledno je da i Lipset i Tadić u inteligenciju ubrajaju i sve brojnije stručnjaštvo.

U tom pogledu, nema razlike u poimanju inteligencije ni kod ostalih pomenutih teoretičara. Ono što je svima njima zajedničko je uviđanje "raspolućenosti" inteligencije na stvaralačku i kritičku manjinu koja živi za ideje, s jedne, i na repetitivnu, podražavalačku i opslužujuću većinu koja živi od primene znanja u društvenom životu, s druge strane. Imenujući stvaralačku i kritičku manjinu pojmom "intelektualci", u okviru opštijeg pojma "inteligencija", oni su zastali

na pola puta u pojmovnoj identifikaciji inače dobro uočenih “pregrupisavanja” u modernizacijskim strukturalnim procesima savremenih društava.

Najčešća zabluda u poimanju više-slojevitosti pojma inteligencije proizlazi iz nastojanja da se ona teorijski utemelji u podeli društvenog rada, koja se isključivo posmatra u relacijama odnosa umnog i manuelnog rada. Prema našem mišljenju, teorijsko utemeljenje pojma inteligencije (i u vezi s tim, pojma stručnjaštvo) treba tražiti u relacijama podele društvenog rada na stvaralački i repetitivni. Inteligenciju sačinjavaju (malobrojni) intelektualci koji se bave stvaralačkim radom, bez obzira na sadržaj rada. U tom smislu i Teodor Gajger pojmom “inteligencija” označava (kritičke) intelektualce koji se bave stvaralačkim radom (Gajger, 1953). Za razliku od inteligencije, stručnjaštvo sačinjavaju (sve brojnije) skupine pojedinaca koji se bave rutinskim, operativno primenjivim poslovima koji donose profit ili koji se bave onim delatnostima pomoću kojih se kontroliše društveni život.

Profesionalizacija i profesionalni razvoj u modernism društvima, prevashodno se odvija pod uticajem pozitivizma, tako da su u njenoj delatnoj strani prevladavali stručnjački elementi. Otuda povremeno nastaju sporovi, pa i unutarprofesionalni “animoziteti”, između dve struje u većini profesija; jedne, koja profesionalizaciju vidi kao “unošenje” intelektualno-emancipacijske misli u društvenu praksu i, druge, koja u njoj vidi utilitarno-pragmatičku (stručnjačku) delatnost u organizacijama.

Od te protivrečnosti nije pošteđena ni sociološka profesija (kojoj pripadam!). Međutim, bogatstvo socioloških pristupa protivrečnim društvenoistorijskim procesima i problemima, potpomaže kritičku oštricu u saznanju, bez obzira što evidentno “postrukovljenje” sociologije često vuče u smeru njenog mirenja sa “postojećim stanjem stvari” (*status quo*). Upravo jaka unutar-sociološka “debata” ne da (svim) sociolozima da se potpuno prepuste profesionalnoj rutini i da se potpuno integrišu u “kolotečinu” društvene svakodnevnice. Zato kritička primedba, koju izriče Z. Tar (na tragu prepoznatljive “kritičke teorije društva” Adorna i Horkhajmera) - da je sociologija “utonila” u postojeći poredak (umesto da bude sredstvo njegove kritike i obnove društva) (Tar, 1977: 137) - važi samo za pozitivističko nasljeđe u njoj i za jedan deo (rutinizovanih) sociologa.

U tom smislu, treba naglasiti da stručnjaci, na većini savremenih univerziteta, nisu u mogućnosti da stiču neophodna celovita saznanja koja se odnose na problem njihovog (budućeg) profesionalnog rada: na njegovu društvenu suštinu i čovekove

moгуćnosti da deluje svesno na prirodu i društvo u cilju proizvodnje sredstava za život i samog društvenog živosta. U obrazovnom procesu ta saznanja stižu do stručnjaka kao parcijalna znanja (kako o tehnici, o tehnologiji, o organizaciji rada, tako i o jeziku, kulturi, obrazovanju, političkoj svakodnevnici i sl.), ali ređe kao znanja o celini društvenih procesa i odnosa u kojima se ostvaruje nastanak, razvoj i primena profesionalnih znanja. Takav parcijalan pristup profesionalnom radu ne daje mogućnost stručnjacima da shvate celovitu društvenu suštinu profesionalnog rada, koja se ispoljava u različitim istorijskim oblicima i izaziva različite posledice po čoveka, njegov rad, kulturu i društvo.⁴ Iz toga slede dve nepovoljne posledice za (profesionalno) obrazovanje stručnjaka: prva je saznajne, a druga praktične prirode. U saznajnom pogledu stručnjaci ostaju uskraćeni, jer se ograničavaju na proučavanje profesionalnog rada iz ugla prirodno-naučnih i tehnoeкономskih mogućnosti čoveka da razmenjuje materiju sa prirodom i između sebe. Posredni i neposredni društveni uslovi, u kojima je ta razmena materije moguća, ostaju van okvira takvog pristupa (budućem) radu. Ti uslovi su determinisani osobenostima društvenog života čoveka, ne samo u toku proizvodnje materijalnih i duhovnih dobara, već i u toku samoprodukcije njegovog vlastitog života (tj. kulturnog osmišljavanja).

Bez saznanja o stvarnim kulturnim procesima, društvenim odnosima uopšte, i posebno o odnosima u profesionalnom radu - počev od "socijalne klime", preko izvora moći i uticaja, do klasno-slojnih, etničkih i profesionalnih protivrečnosti, kao i vrednosnih opredeljenja, shvatanja i navika - stručnjacima preostaje da se sami "snalaze". Kao krajnosti takvog individualnog "snalaženja" stručnjaka, u društvu i u radnim kolektivima, nastaju specifične društvene pojave: (1) udaljavanje stručnjaka od profesije i nekritičko "uklapanje" u ustaljene tokove društvenog života (otuđivanje i rutinizacija), i/ili (2) orijentacija na upravljanje ljudima u društvu i u procesima rada (birokratizacija i tehnokratizacija). U takvim uslovima, stručnjaci se u najboljem slučaju isključivo orijentišu na primenu onih znanja koja su stvorila drugi, a sami se ne trude da ih usavršavaju ili da razviju nova. U tom slučaju oni postaju oruđe ustaljene neautonomne prakse, ili tehnokratsko-birokratske elite.

⁴ Nisu iste posledice po čoveka i društvo kada u određenom istorijskom periodu preovladava "ciljno racionalno" i "vrednosno racionalno" delanje (ili, pak, "tradicionalno" i "afektivno" delanje) - kako je to smatrao Maks Veber. O tome Agneš Heler kaže da "ne zavisi samo od našeg stava prema delovanju i prema cilju, prema vrednosti, to koje vrednosti usmeravaju neko delovanje, nego da to zavisi i od svojstva samog delovanja, samog cilja" (Heler, 1985: 110).

U aktuelnom, tzv. bolonjskom procesu reforme (visokog obrazovanja, politička oligarhija je dobila saveznika u jednom delu neinventivnih, rutinskih i "komercijalizovanih" pripadnika profesionalnih zajednica. Oni - u ovom vremenu tzv. postsocijalističke tranzicije - deluju unutar i izvan naučnih i obrazovnih institucija slično kao što deluju "pozicioni menadžeri" u birokratskim organizacijama; koji su spojili svoju nasleđenu monopolsku poziciju iz vremena socijalizma sa "preduzetničkom" (u stvari „burazerskom“) privatizacijom tzv. društvenoog vlasništva, 90-tih godina 20-tog veka. Takvo njihovo delovanje već sada dovodi do evidentnog opadanja ugleda profesionalne ekspertize u postsocijalističkim društvima; iako ona ni ranije nije imala onaj značaj kakav ima u razvijenim, modernim društvima Evrope i Amerike. Stručnjaštvu "ide na ruku" i aktuelno (formalističko) razumevanje i interesna (pragmatička) primena "bolonjskih preporuka" za reformu obrazovanja; u kojoj su se najbolje "snašli" oni koji su se "uklopili" u tu rutinizovanu obrazovnu praksu. Uostalom, veliki deo onih starijih su se i ranije vešto "uklapali" u svaku praksu koja je bila podržana od vladajućeg establišmenta, a dobar deo mladih kolega oni su, tekođe, "vešto" pripremili da ih "časno" potpomognu i zamene (i da tako deluju u okvirima organizacijske patrijarhalne zavisnosti). Otuda, u takvim uslovima, postaje (po kozna koji put) aktuelno Veberovo razumevanje bavljenja naukom - kao smislenom delatnošću koja doprinosi "razmađivanju sveta"; a koju stručnjaštvo dobrim delom nastoje da obesmisli (Veber, 1986).

Otpor (rutinizovanog) stručnjaštva (stvaralačkim) naporima inteligencije da se razviju potencijali pripadnika konkretnog društva, nalazi se očuvanje iluzija o posebnoj moći odgovarajuće profesije u društvu, koja se šire u formi stručnjačke ideologije. Stručnjačke ideologije se razvijaju, naročito u tehničko-ekonomskim i biomedicinskim zanimanjima, tokom obrazovanja za struku. Te ideologije su samo izraz nejednake distribucije moći u društvu koja počiva na tehničkoj podeli rada. One su gotovo isključivi činilac potkulture stručnjaštva.⁵

Dalji tok tih progresivnih kretanja u modernim industrijalizovanim društvima zavisiće od toga koliko se radikalno ide u raskidanju s klasičnim industrijskim obrascima organizacije rada i društvenog života u celini, koji se ispoljavaju u težnji aktera (birokratije) da se hijerarhija odlučivanja dosledno prenese i na

⁵ U tom smislu mogli bismo navesti karakteristično nastojanje da se istakne (ideološki) "imidž" inženjera, koji se navodno zasniva na osećaju "da je velika stvar biti inženjer" (Becker and Carper, 1956).

hijerarhiju znanja (Thompson & McHugh, 1990: 384). Ukoliko u procesima rada i celokupnog društvenog organizovanja nosi prevagu borba aktera za moć, vlast i status nad potrebom za produktivnošću, stvaralaštvom, društvenom solidarnošću i slobodom delovanja, utoliko su prepreke onučavanju veće, kao što su i veće šanse za birokratizaciju tzv. naučne organizacije rada i organizacije celine konkretnog društva.

U savremenim globalnim društvenim uslovima "produžene industrijalizacije" i njoj odgovarajuće (novoliberalne) ideologije, onučavanje rada predstavlja proces u kome naučnotehničko znanje inteligencije nalazi svoju proizvodnu i uopšte društvenu primenu posredstvom znanja i umeća zaposlenih u procesima organizacija rada i ovo drugo znanje najčešće služi kao pravac primene prvom. Na taj način, kombinacije oba tipa znanja stvaraju novu potencijalnu snagu, koju ne može da postigne ni jedan tip sam za sebe. U tome je srž modernih preobražaja, koji idu u smeru progresivnih kretanja u sferi društvenih organizacija.

Bez obzira što aktere u savremenim organizacijama sve više pritiska rad koji se zasniva na spoju praktičizma (*pragme*) i korisnosti (*oiconomosa*), opstaje nešto od antičkog shvatanja umeća (*tehne*), Dakle, iako prevladava naučnotehnička racionalnost u svim oblastima organizovanog rada, u njima opstaju i izvesne stvaralačke crte smisaonosti i relativne slobode delovanja. Opstaje kontinuitet umeća («darovitih»), kao večiti uslov opstanka čoveka, ali i manje ili više izraženi privremeni pokušaji da se unese lični stvaralački doprinos u taj kontinuitet. To nas uverava da se razotuđenje čoveka u radu i društvu uopšte može ostvariti samim radom; posredstvom društvenog podsticanja i davanja podrške stvaralačkoj manjini u raznim oblastima rada i društvenog života. Njihove ideje, znanja i ostvarenja mogu da ispune svoju društvenu funkciju samo ako su prisutne u svesti određenih društvenih grupa i ako su uključene u razne društvene delatnosti (Milić, 1986: 646). Obrazovni proces je to središte u kome se ta svest razvija.

Opstajanje umeća, kao vrline praktične racionalnosti, može da se primeti u svim istorijskim oblicima podele društvenog rada (od predindustrijskog/seljačkog, preko industrijskog/radničkog, do postindustrijskog/uslužnog). Kao što je obrazovanje i znanje uvek imalo određen značaj za "obavljanje" kulturnih i specifično društvenih delatnosti, njihov značaj se širi i na obavljanje delatnosti u sferi "novih usluga". Zbog toga dolazi do nastanka i širenja onih zanimanja i profesionalnih grupa u organizacijama rada ("novih aktera") koji postaju relativno sve brojniji u odnosu na seljake (farmere) i

(industrijske) radnike. Ti "novi akteri" u procesu rada su: stručnjaci, preduzetnici, menadžeri. Univerziteti i naučni instituti, na kojima se ti "novi akteri" obrazuju i usavršavaju, postaju središnje društvene organizacije gde se "regrutuje" radna snaga za uslužni rad. U tim okvirima se razvijaju teorijska i praktična saznanja, uz nastojanje da se ona što više funkcionalizuju ("prilagode" reprodukciji materijalnih i duhovnih dobara). Međutim, sve se više uviđa da takvo "prilagođavanje" saznanja, kroz obrazovni sistem, nije moguće a ni poželjno bez sticanja širih teorijskih i humanističkih vizija društvenog razvoja. Reč je o tome da savremeni i budući uslužni rad potrebuje "specijaliste univerzalnog uma", koji dobro poznaju jednu ili više delatnosti ali i koji znaju granice tih delatnosti u celini tehničke i društvene podele rada i u zadovoljavanju potreba univerzalne ljudske prirode. Odsustvo takvog obrazovanja, dovodi do specifične društvene pojave, koja se često imenuje kao "kriza obrazovanja".

Kriza obrazovanja u nekom konkretnom društvu ne nastaje samo zbog neprilagođenosti obrazovnog (školskog) sistema potrebama tehno-ekonomske racionalnosti, već se ta kriza izražava i u njegovoj otuđenosti od potreba čoveka i totaliteta njegovog društvenog života. Ne može se očekivati da obrazovanje samo po sebi razreši protivrečnosti konkretnog društva, kada su uzroci tih protivrečnosti sadržani u suprotnostima podele rada i njenih modaliteta. S jedne strane, razvoj proizvodnje, i uopšte rada u modernim društvima; traži sve više obrazovanje aktera, a, s druge, stvarne ekonomske mogućnosti i način korišćenja znanja u konkretnom društvu određuju njegovo širenje i kvalitet. Sticanje teorijskih znanja i praktičnih navika su dve strane obrazovnog procesa; jedna ne može da supstituiše drugu. Takvo obrazovanje se pojavljuje kao podsticaj razvoju umeća („darovitih“) pojedinaca i posledično deluje na nastanak vrhunskih (materijalnih i duhovnih) vrednosti. U tom smislu, neopravdano je poistovećivati vrhunske vrednosti, koje postižu „daroviti“ pojedinci u konkretnom društvu, sa društveno uslovljenom težnjom da se zadobije što više moći u „elitizaciji“ društvene strukture.

Literatura:

- Aristotel (1988), *Nikomahova etika*, 1140 a-b, 1141 a, Zagreb: Globus-SNL
- Becker, Egon & Thomas Jahn (1999), *Sustainability and The Social Sciences*, Paris/Frankfurt/Main/London-New York: UNESCO-ISOE-Zed Books,

- Becker, S. and J. Carper (1956), "The Elements of Identification with an Occupation", *American Sociological Review*, 21, No 3. June
- Bottomore, T.B. (1968), *Critics of Society (Radical Thought in North America)*, New York: Pantheon Books
- Bottomore, T.B. (1977), *Sociologija kao društvena kritika*, Naprijed, Zagreb
- Burris, Beverly and Wolf Heydebrand (1981), "Education control in the United States", in: Willson, J. (ed), *New Directions for Higher Education*, Management Science Applications to Academic Administration, San Francisco: Jossey-Bass
- Geiger, Theodor (1953), *Ideologie und Wahrheit – Eine Soziologische Kritik des Denkens*, Stuttgart-Wiener: Humbolt-Verlag
- Heler, Agnes (1981), *Vrednosti i potrebe*, Beograd: Nolit
- Heler, Agneš (1985), *Filozofija levog radikalizma*, Beograd: Mladost
- Manhajm, Karl (1978), *Ideologija i utopija*, Beograd: Nolit
- Milić, Vojin (1986), *Sociologija saznanja*, Sarajevo: Veselin Masleša
- Milošević, Božo (2004), *Umeće rada*, Novi Sad: Prometej
- Milošević, Božo (2007), *Sociologija i savremeni svet*, Novi Sad: Filozofski fakultet
- Mils, Rajt (1964), *Sociološka imaginacija*, Beograd: Savremena škola
- Mils, Rajt (1966), *Znanje i moć*, Beograd: Vuk Karadžić
- prema Skledaru - *Rečnik latinsko-srpski*, 1929; *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*, 1960
- Ritzer, George (1997), *Suvremena sociologijska teorija*, Zagreb: Globus
- Schumpeter, Joseph A.(1991), *Kapitalizam, socijalizam i demokratija*, Zagreb: Globus
- Stein, Moris I. and Shirley J.Heinze (1960), *Creativity and the Individual*, Glenoce Ill: Frre Press
- Šušnjić, Đuro (1995), *Otpori kritičkom mišljenju*, Beograd: Čigoja štampa
- Tadić, Ljubomir (1988), "Pojam i oblici racionalnosti i iracionalnog delanja", *Racionalnost i savremeni svet*, Beograd: Filozofsko društvo Srbije, str. 157-171.
- Tar, 1977: 137
- Tar, Zoltan (1977), *The Frankfurt School: The Critical Theories of Max Horkheimer and Theodor W. Adorno*, London: Routledge and Kegan Paul
- Thompson, Paul and David McHugh (1990), *Work Organisations (A Critical Introduction)* Lndon: Macmillan
- Veber, Maks (1976), *Privreda i društvo I*, Beograd: Prosveta

Bozo Milosevic
Philosophical Faculty
Sociology Department Novi Sad

**Intellectual Giftedness and Professional Routine:
Between Practical and Technical Rationality**

The article is a brief socio-cognitive overview of the influences of contemporary social processes on the “layering” of intelligence. One layer can be recognised according to skilful use of their giftedness, reflected in autonomous/creative and critical professional action, while the other layer can be noticed in everyday professional fulfilment of heterogeneous/routine aims in society and its increasingly more versatile organizational segments. The author holds that the two intelligence layers can be understood as the “owners” of two types of knowledge; the former has mastered practical and the latter technical rationality. As a consequence, social relation between the two intelligence layers is most commonly manifested in the form of mutual resistance, in which intellectuals are considered impractical (and useless) by “professionals”, while professionals seem to be immoral (and selfish) in the eyes of intellectuals. Such behaviours between them are nether a consequence of only some permanent psychological predispositions nor some acquired “professional characters”, but before all structural social features, imposed by technical labour division, and consequently by value orientation towards success and profit.

Key words: rationality, giftedness, skill, intelligence, professionalism.

